

Hoofdstuk 3

Bartholomeus Gasthuis te Utrecht

Zes eeuwen ouderenzorg

3.1 Algemeen

Locatie	Lange Smeestraat 40 3511 PZ Utrecht 030-2310254
Oorspronkelijke (voorgaande) functie	Verzorgings- en verpleeghuis
Nieuwe functie	Divers aanbod waaronder PG
Zorgsector	Ouderenzorg (V&V)
Opdrachtgever/Ontwikkelaar	Bartholomeus Gasthuis
Ontwerp/directievoering	Op ten noort blijdenstein (ONB)
Jaar van oplevering	2009-2011
Oorspronkelijk bouwjaar	1367
Architect William Stijger	william.stijger@onb.nl
Bestuurder Willy van Egdom	w.vanegdom@bartholomeusgasthuis.nl

In de luwte van de Utrechtse binnenstad bevindt zich het Museumkwartier met het Bartholomeus Gasthuis als eeuwenoud pronkstuk. Het Bartholomeus Gasthuis wordt wel het oudste verzorgingshuis van ons land genoemd en is van oorsprong een middeleeuwse gasthuis. Het gebouw heeft een u-vorm met de hoofdingang aan de Lange Smeestraat. Aan die kant zijn de monumentale delen van het gebouw die voor een deel uit de 14de eeuw stammen. De beide vleugels van het gebouw zijn in 1987 als vervangende nieuwbouw voor het vroegere bejaardenhuis gerealiseerd en boden tot 2009 plek voor 103 verzorgingshuisplaatsen, zeven verpleeghuisplaatsen en vier extramurale plaatsen. Opmerkelijk in de huidige tijd van schaalvergroting in de zorg is dat het eigendom van het gebouw en de zorgexploitatie in handen zijn van de zelfstandige organisatie Bartholomeus Gasthuis. Men werkt wel samen met andere organisaties, maar verdergaande avances van corporaties en zorginstellingen voor verkoop van bezit of voor fusies worden afgeslagen. De regenten van het gasthuis vergaderen al meer dan 600 jaar in de monumentale regentenkamer. De continuïteit in bestuur, gebouw en functie is een be-

langrijke drijfveer. *“Immers door het verlies van zelfstandigheid komt het cultureel erfgoed in gevaar – niet alleen als gebouw, maar juist in de combinatie van het eeuwenoude gebouw en de eeuwenoude functie. Dan zou een einde komen aan een lange en unieke geschiedenis. Dat willen wij voorkomen met een grootscheepse herindeling en verbouwing.”*

3.2 De opgave en de opdrachtgever

De verbouwing en herindeling van het Bartholomeus Gasthuis betreft het monumentale deel, de beide vleugels en de binnentuin tussen de vleugels. Bestuurder en opdrachtgever Willy van Egdom heeft heel scherp gekeken naar de functies die binnen het gebouw zijn in te passen. Naast de intramurale functie is er veel geïnvesteerd in de wijkfunctie van het gebouw. Voor een deel gaat het om een verbouwing binnen de kaders van de AWBZ. Voor een ander deel gaat het om een investering in een aanvullend aanbod waarvoor ook aanvullende financiering moest worden gevonden.

De 103 verzorgingshuisappartementen in de beide vleugels voldeden ondanks hun relatief korte levensduur niet meer aan de hedendaagse eisen. Ze zijn met 25 m² te klein en niet goed geschikt voor bewoning en zorgverlening. De keuze voor verbouwing en herindeling van de beide vleugels was al gedaan voordat de huidige bestuurder aantrad. Sloop lag niet in de rede vanwege de goede bouwkundige staat van beide vleugels. Van 44 bestaande appartementen worden 22 grotere appartementen gemaakt die tezamen het woonzorgcentrum gaan vormen. In de vleugels wordt door herindeling plaats gemaakt voor kleinschalig woonvormen voor mensen met dementie. De groepsgrootte is wat ongebruikelijk met zes woningen voor acht tot tien bewoners. Het aanbod wordt verder uitgebreid met een zorghotel dat bestaat uit vijf volledig ingerichte kamers voor tijdelijke opname of palliatieve zorg.

De totale verbouwingskosten bedragen 9 miljoen euro waarvan 1 miljoen euro inrichtingskosten. Van dit bedrag is ongeveer 6 miljoen euro geleend op basis van de kapitaallastenvergoeding van VWS. Er blijft dus een tekort van rond de 3 miljoen euro waarvoor aanvullende financiering moet worden gevonden. Het tekort is gedekt met een lening van twee miljoen euro en een miljoen euro uit fondsenverwerving. Van Egdom verklaart het tekort door het overschot aan onrendabele vierkante meters in het historische pand, door de investeringen in welzijnsvoorzieningen die niet in de reguliere zorgverlening passen en door de doelstelling om dit cultuurhistorisch erfgoed in stand te houden en aan het publiek te tonen.

Naast onrendabele investeringen komen er ook weer nieuwe inkomsten binnen, bijvoorbeeld uit de verhuur van de zes levensloopgeschikte appartementen die in het monumentale deel van het gasthuis worden gerealiseerd. Om het gewenste wijkservicecentrum gestalte te geven wordt in het pand een ‘Huis in de Wijk’ gerealiseerd met een ontvangsthal, winkeltje, brasserie, zalen en een wellnessruimte. In het Huis in de Wijk is ook het informatieloket De Smederij gekomen, waar de welzijnsvraag van senioren uit de binnenstad wordt gekoppeld aan het beschikbare aanbod vanuit het gasthuis. In het Huis in de Wijk kunnen ouderen uit de binnenstad en bewoners van het gasthuis allerlei betaalde en onbetaalde diensten afnemen. Brasserie Zunte Gheertruden is nu al een gewilde plek om te lunchen, iets te drinken of te dineren en vooral ook om elkaar te ontmoeten. Er komen mogelijkheden om tegen betaling de was te laten doen, de hulp van een klusjesman in te roepen en hulp te krijgen bij de administratie of het aansluiten van de pc. Binnenkort opent ook het ‘Centrum voor het Lichaam’ waar de wellness is gevestigd, voor een massage of schoonheidsbehandeling, kappersbezoek, een zonnebank, warme lampen voor de stijve spieren of fitness onder begeleiding van een fysiotherapeut. De geestelijke verzorging en de meer serieuze zaken van het leven krijgen een plek in het ‘Otium huys’. Daar komen bijvoorbeeld workshops over rouwverwerking, het omgaan met eenzaamheid en het accepteren van het ouder worden. Ook een opbaarhuis zal onderdeel uitmaken van

het Huis in de Wijk. Voor de exploitatie van dit welzijnsprogramma heeft Van Egdom als motto: 'Utrechters zorgen voor Utrechters'. Dit principe houdt in dat de opbrengsten van het duurdere welzijnsaanbod worden ingezet ten gunste van minder welgestelde cliënten.

Op ten noort blijdenstein is als architect en interieurarchitect voor dit project aangetrokken. Dit Utrechtse architectenbureau doet ook het toezicht en de directievoering. BOB uit Zeist is verantwoordelijk voor het bouwmanagement.

3.3 De architect en de uitwerking van de opgave

De combinatie van een bijzonder monumentaal gebouw en een eigentijds zorgconcept maakt dit project uniek. Bij de ontwerpogave is de nadruk vooral gelegd op het vertalen en ondersteunen van het zorgconcept met techniek en vormgeving. Een belangrijke wens van de opdrachtgever was dat het Bartholomeus Gasthuis een plezierige woonomgeving voor de bewoners en bezoekers moest bieden. Die opgave strekte zich niet alleen uit tot de appartementen en huiskamers maar evenzeer tot de bijzondere voorzieningen in het complex, waaronder de brasserie en de omsloten binnentuin in het hart van het geheel.

In de gevelwand aan de buitenzijde was het monumentale uiterlijk van het gebouw nog herkenbaar. De verbouwing van 1987 had de historische delen van het monument al meer manifest gemaakt. De huidige restauratie gaat op die weg verder door de historische ruimten verder in oude staat te herstellen en ook oude buitenmuren in het interieur weer zichtbaar te maken. De opvolgende verbouwingen gaven het Bartholomeus Gasthuis zijn authentieke karakter terug. De combinatie met eigentijdse elementen levert een bijzonder interieur op dat zorg en professionaliteit uitstraalt. Het kleurenschema is sober en tijdloos en ook hier is gekozen voor combinaties van klassieke meubelen en moderne elementen. De hal heeft zijn oorspronkelijke vorm teruggekregen en maakt direct duidelijk dat het om een middeleeuws gebouw gaat. De raampartijen en de hoogte van de entree zijn vrijgemaakt en de tochtsluis is er op bescheiden wijze, geheel in glas, als nieuw element in geplaatst. Het patroon en de bruingrijze tint van de tegelvloer in de hal en de positie en vormgeving van de receptiebalie (op de plek van het oude altaar) refereren aan de oorspronkelijke kapel in deze ruimte. De zieken en ouderen konden vanuit de bedsteden in de zaal – de huidige brasserie – door de hoge ramen de mis bijwonen.

3.4 Terugblik

De herontwikkeling van dit complex is een echt lokale aangelegenheid. De meeste adviseurs en financiers komen gewoon op de fiets. Nieuwbouw biedt meer vrijheid voor de vormgeving, bij herontwikkeling van monumenten is er de mogelijkheid om bestaande historische elementen te benutten. Daarmee krijgt het gasthuis allure die ook aantrekkelijk is voor een meer kapitaal-krachtige vraag. De architectonische kwaliteit van de vleugels liet te wensen over maar op zichzelf is dat geen reden om gebouwen te slopen. De wijkfunctie van het vernieuwde gebouw zal nog verder moeten uitkristalliseren. De locatie is dienstbaar en geschikt gemaakt voor de doelgroep, waardoor ouderen kunnen wonen in de directe nabijheid van zorg, welzijn en recreatie. Daar liggen de ontwikkelingskansen voor het monumentaal zorgvastgoed. Met de vernieuwing van het gasthuis is de toekomst van dit culturele erfgoed voor geruime tijd veiliggesteld.